

Edebi Eleştiri Dergisi

(Journal of Literary Criticism)

ISSN: 2602-4616

Cilt III, Sayı III, Aralık 2019

Eleştiri Kuramları Özel Sayısı

YÜKLENME TARİHİ: 10.07.2019 KABUL TARİHİ: 16.10.2019 YAYIN TARİHİ: 31.12.2019

Künye: Keskin, Arif (2019). "Edebiyat Eleştirisinde Yapısalcı Kuramın Gelişimi", *Edebi Eleştiri Dergisi*, Eleştiri Kuramları Özel Sayısı c. 3/3, s. 274-286 DOI: 10.31465/eeder.590343

Arif KESKİN

Doktora Öğrencisi,

Yıldız Teknik Üniversitesi

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

e-posta: keskin.arif@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-5653-9038

EDEBİYAT ELEŞTİRİSİNDE
YAPISALCI KURAMIN GELİŞİMİ

DEVELOPMENT OF
STRUCTURALIST THEORY IN THE
LITERARY CRITICISM

ÖZ

Dil bilimde ortaya çıkan ve birçok sosyal bilim dalını da etkileyen yapısalcılık, 20. yüzyılın en önemli ve etkili entelektüel akımlarından biri olarak görülmektedir. Yapısalcılık içinde olgunlaşan fikirler geçmişe doğru takip edildiğinde fikri ortaya koyan, işleyenler aracılığıyla yapısalcılığın gelişimindeki önemli dönemeçler ortaya konmuş ve bu dönemeçler üzerinde uzlaşma sağlanmıştır. 1950'lerin ortasından 1970'lerin ortasına kadarki dönemde popülerliğini koruyan yapısalcılığın, yüzyıl başında ünlü dilbilimci Ferdinand de Saussure'ün çalışmalarına dayandığı görüşü ortaktır. 60'lı yıllarda kabul gören bir teori haline gelen yapısalcılığın ilk fikirlerine Saussure'ün Genel Dilbilim Dersleri'nde rastlanır. Bu çalışmada Saussure'den Derrida'ya kadar yapısalcılığın gelişimi ve yapısalcılığın eleştirisiyle ortaya çıkan yapısökümün ortaya çıkışı önemli temsilcilerinin fikirleri ve uygulamaları üzerinden incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kuram, dil bilimi, yapısalcılık, yapısöküm.

ABSTRACT

Structuralism, which emerged in linguistics and influenced a lot of social sciences, is seen as one of the most important and influential intellectual movements of the 20th century. When the ideas that have matured within Structuralism were traced back to the past through the people who put these ideas forward and their processors, the important turning points in the development of Structuralism have been revealed and a consensus was reached on these turning points. It is a common view that Structuralism, which maintained its popularity in the era between the middle 1950's and middle 1970's, is based upon the studies that had been conducted at the beginning of the century by the famous linguist Ferdinand de Saussure. First opinions of Structuralism, which became an accepted theory in the 60's, are found in the General Linguistics Lecture's of Saussure. In this study, starting from Saussure until Derrida, the development of Structuralism and the emergence of Deconstruction, which resulted from the criticism of Structuralism, will be studied through the ideas and practices of its prominent representatives.

Keywords: Theory, linguistics, structuralism, deconstruction.

GİRİŞ

18. yüzyılda ortaya çıkan modernizm, insanı merkeze alan ve onu korkularından arındırarak dünyanın efendisi konumuna çıkarmayı amaçlayan bir atılımdır. Günümüzde bir proje olarak adlandırılan modernizmle her kültürel alanın profesyonel dallara bölünerek bu alandaki uzmanlar tarafından incelenmesi ve üretilen bilginin genel ilerlemeye katkı sağlaması amaçlanmaktaydı. Bu ilerlemenin "(...) sadece doğal güçler üzerindeki denetimi artırmakla kalmayıp dünyanın ve benliğin anlaşılmasını, ahlaki ilerlemeyi, kurumların haklılığını ve insanların mutluluğunu da" sağlayacağı tasarlanıyordu (Jameson, vd. 1994: 38). Bu dinamiklerle ilerleyen özne merkezli Avrupa düşünce tarihinde yapısalcılık bir kırılma noktası olmuştur. Yapısalcılar özneyi, üretene ikinci planda bırakarak anlamı

yapıda aramış, bu yapıları çözümlmek için yöntemler de üretmiştir. Descartes'in düşünüyorum o halde varım sözünü tersine çevirerek "En iyi bildiğim şey, en az olduğum şeydir" anlayışını benimsemişlerdir (Dekens, 2017: 73).

Doğrusal bir gelişimi ve belirli sınırları olmayan yapısalcılık en genel şekilde "çözümleme birimi olarak yapıyı alan ve yapıyı da onu meydana getiren öğelerin toplamından da farklı bir nitelikte kabul eden bir yaklaşım" olarak tanımlanabilir (Demir ve Acar, 1997: 236). Daha dar tanımlara bakıldığında Fransız filozof Vincent Descombes tarafından sadece bilimsel bir yöntemin adı olarak tanımlanmıştır. Jean Piaget de yapısalcılığı bir yöntem olarak tanımlayanlardandır. Ona göre yapısalcılık tüm içerdiği terimlerle bir tekniktir. Fransız yapısalcılığının önemli isimlerinden Claude Lévi-Strauss değişmez öğelerin araştırılması olarak gördüğü yapısalcılığı özellikle sosyal bilim alanında çalışan birçok bilim dalının yıllardır yaptığı şeylerin yeni bir tekrarıdır ibaret görür. (Bkz. Koyuncu, 2011: 253-255). Berna Moran da yapısalcılığın edebiyat yönüyle ilgilenerek yapısalcılığı "...yüzeydeki birtakım fenomenlerin altında, derinde yatan bazı kuralların ya da yasaların oluşturduğu bir sistemi (yapıyı) aramak" olarak tanımlar (Moran, 2016: 174). Tanımlardaki farklılıklarda görülebileceği gibi yapısalcılığın kesin ayırım noktaları, net bir kronolojisi yoktur. Üretken dönemlerini 50'lerin ortasından 70'lerin ortasına kadarki süreçte geçiren yapısalcılığın ortaya çıkışında Ferdinand de Saussure'un ortaya koyduğu ilkelerin etkili olduğudur.

Saussure'den Rus Biçimciliğine

İsviçreli Dilbilimci Ferdinand de Saussure (1857-1913), 1881'de *Sanskritçe'de Salt Tamlayan Durumunun Kullanımı Üstüne* adlı doktora çalışmasını Cenevre'de yayımladıktan sonra Paris'e gitmiştir. Paris'te on bir yıl dilbilim dersleri veren Saussure 1891'de Cenevre'ye dönmüş; Cenevre Üniversitesinde Sanskritçe ve dil bilim dersleri vermiştir.

Saussure'un ölümünden sonra izleyicileri Charles Bally ve Albert Sechehaye Saussure'un öğrencilerinden A. Riedlinger'in katkısıyla sekiz öğrencisinden aldıkları otuz üç defteri ve Saussure'un kendi özel notlarını bir araya getirerek 1916'da *Genel Dilbilim Dersleri*'ni ortaya koymuşlardır.

Saussure *Genel Dilbilim Dersleri*'ne kendi dönemine kadar süregelen dil çalışmalarını eleştirerek başlar. 20. yüzyılının başına kadar dil ile ilgili çalışmalar üç evre geçirmiştir. İlk aşama "dilbilgisi"dir. Bilimsel bir inceleme metodu olmaktan uzak olan bu alan, dilbilgisiyle ilgili doğruları yanlışlardan ayırmak ve doğru kullanım kurallarını koymakla ilgilenen bir alandır. İkinci aşama olan "filoloji", sanat metinleri üzerinde durur ve önemli yazarların dili kişisel kullanım biçimleriyle ilgilenir. Dilbilim açısından ise filolojinin aksine "(...) Cicero'nun söylevleri ile manavda yapılan bir pazarlık arasında dilce bir üstünlükten, bir ayrıcalıktan ilkece bahsedilemez" (Onart, 1973: 238). Üçüncü çalışma yöntemi olan karşılaştırmalı dilbilgisi araştırma konusunu netleştirememeye, belli bir yöntem geliştirememeye gibi eksikleri olmasına rağmen Saussure'e göre farklı dilleri karşılaştırmasıyla daha geniş bir bakış açısı sunmuş ve önemli bir aşama kaydetmiştir. Saussure, belirli bir yöntem ya da net bir çalışma alanı belirlemeyen bu çalışma türlerini eksik görerek dil alanında yeni fikirler ortaya atmıştır. *Genel Dilbilim Dersleri* dil alanındaki bu yenilikçi fikirlerin sunulduğu eser olması bakımından önemlidir.

Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri'nde* dört madde halinde dilin genel niteliklerini sıralar. Bu niteliklerden ilki, inceleme alanı olarak dili diğer unsurlardan yaıtmaya yöneliktir: “Sözden ayrı olan dil ondan bağımsız biçimde incelenebilecek bir konudur” (Vardar, 1999: 20). Dil-söz ayrımı Saussure’ün dilyetisi (le langage) kavramına dayanmaktadır. “Dilyetisi insanların bildirişmesini, düşündüklerini, duyduklarını başkalarına iletmesini sağlayan (...)” yetidir (Onart, 1973: 239). Saussure bu dil yetisini dil (dil dizgesi) ve söz (konuşma edimi) olarak ikiye ayırır. “Dil, tek tek bireyleri değil, bütün toplumu ilgilendiren bir olaydır; bireyüstü bir dizgedir, bir soyutlamadır” (Rifat, 1998: 26). Bu anlamda dil (langue), dilyetisinin bireylerin kullanımından bağımsız olan toplumsal yönünü ifade eder. Söz (parole) ise dilin bireysel tercihlere dayanarak oluşan somut kullanımınıdır, kişiler arasında bildirişimin kurulmasını sağlar. Dil ve söz karşıt kavramlar gibi görünmesine rağmen iç içe geçmiş unsurlardır. Dilbilimin esas araştırma konusu, bireysel kullanımlardan bağımsız bir dizge olan dildir. Saussure, dilin onu kullananların bireysel tercihlerinin dışında bir sistem olduğunu anlatmak için mors alfabesi ve senfoni örneklerini kullanır. Mors alfabesini yazmaya yarayan elektrikli aletler alfabenin dışındadır. Aynı şekilde bir senfoni icra edilirken sanatçı bir yanlışlık yaparsa bu, dizgenin yani senfoninin dışındadır (Bkz. Rifat, 1998: 21).

Saussure’ün değindiği ikinci nitelik şudur: “Dil varlığını yalnızca, topluluk üyeleri arasında yapılmış bir tür sözleşmeye borçludur” (Vardar, 1999: 20). Saussure’ün bu savı dilbilimin yaklaşımında eşsüremliler/artsüremliler karşıtlığının doğmasına sebep olmuştur. Çünkü dili belli bir dönemde, belli bir grubun üzerinde anlaşarak kullandığı bir sözleşme olarak gören Saussure, sözcüğün belli bir anlamın taşıyıcısı olarak görüldüğü tarihsel yaklaşımı ikinci planda bırakmıştır. Ona göre dilbilim bir dizge olan dili tarihsel olgulardan soyutlayarak, belli bir zaman kesiti içinde araştırmalıdır. “Çünkü dil, öğelerinin bir anlık durumu dışında hiçbir şeyin belirlemediği katıksız bir değerler dizgesidir” (Vardar, 1999: 24). Dil öğelerinin buldukları bağlamdaki durumunu inceleme konusu olarak alan eşsüremliler yaklaşımında sözün dizge içinde üstlendiği işlev önemliyen artsüremliler yaklaşım dilin tarih içinde geçirdiği değişimleri ve evrimleri inceler. Saussure’ün verdiği satranç örneğinden hareketle dilbilimin bu konudaki yaklaşımının diğer yöntemlerden farkı ortaya konmaya çalışılabilir. Tarihsel dilbilim satrancın nerede ortaya çıktığını ve tarihsel gelişimini inceler. Filoloji ise taşlara verilen biçimleri, taşların yapımında kullanılan gereçleri araştırır (Bkz. Onart, 1973: 240). Ancak içten inceleme yöntemi olan dilbilim taşların neyden yapıldığıyla da, satrancın tarihsel gelişimiyle de ilgilenmez; bu alan için önemli olan taşların oyun içindeki işlevidir.

Saussure dille ilgili belirlediği üçüncü nitelikte ontolojik bir soruna çözüm arar. “Dil de söz gibi somut niteliklidir. (...) Toplumun onayladığı ve tümü dili oluşturan birleştirmeler, özeği beyinde yer alan gerçekliklerdir” (Vardar, 1999: 21). Her dilsel öge dizge içindeki işlevi ve diğer öğelerle kurduğu bağlantılarla incelenmelidir. Bu da Saussure’deki bir başka zıtlığa, biçim/töz ayrımına götürür. Anlamı ve değeri dizge içindeki ilişkilerde oluşan dilsel ögenin tek başına bir değeri yoktur. “[H]erhangi bir öğeye verilen değer, ancak belli bir dizgeye göre var olabilir” (Rifat, 1998: 28). Değerini ilişkilerden alan ve bir dizge olan dil töz değil, biçimdir.

Saussure, dille ilgili sıraladığı niteliklerin sonuncusunda dilin bir göstergeler dizgesi olduğunu belirtir (Bkz. Vardar, 1999: 21). Gösterge kavramı gösteren ve

gösterilenden oluşmaktadır. Gösteren yazılı ya da sözlü ifade iken gösterilen ise gösterenin zihinde uyandırdığı kavramdır. Oksijen ve hidrojenin birleşmesinin suyu meydana getirmesi gibi gösteren ve gösterilen bir dizge içinde bir araya gelerek göstergeyi oluşturur (Bkz. Bressler, 2017: 160). Saussure bu fikriyle şeyler ve sözcükler arasında doğal bir bağ olduğu görüşüne karşı gelmiştir. Bir işitimi imgesiyle onun işaret ettiği kavram arasında doğal bir bağ yoktur. Bu bağ ilişkiseldir, uzlaşmayla ortaya çıkar. Saussure, bu durumu “nedensizlik” ilkesiyle açıklar. Türkçede bir kişinin ya da ailenin yaşadığı yerin “ev” sözcüğü ile karşılanırken İngilizcede “home” sözcüğüyle karşılanması ev sözcüğüyle ailenin yaşadığı yer arasında önceden belirlenmiş bir ilişki olmadığını gösterir. Toplumsal bir anlaşmayla başka bir terimin kabul edilmesi durumunda o terim de kullanılabilir. Dilbilimsel göstergeyle temsil ettiği nesne arasındaki ilişki Saussure’ün deyimiyile nedensizdir.

Eski dilbilimle yetinmeyip dilin diğer alanlardan farklı doğasına uygun yenilikler arayan Saussure, alanında yeni bir yöntem belirlemiş ve yeni bir terminoloji oluşturmuştur. Dilbilimi kuralcı yaklaşımdan kurtarıp alana bilimsel bir yaklaşım getirmeye çalışan Saussure’ün ortaya attığı en önemli kavram dizge olmuştur. Diğer sosyal bilimlerde de etkili olan bu kavram çalışılan alandaki yapılara yönelmesini ve yapısalcılığın doğmasını sağlamıştır.

Saussure’ün dilbilim alanında ortaya attığı fikirler 20. yüzyılın başında Rusya’da edebiyat kuramı ve eleştiri alanında çalışan bir grup olan Rus Biçimcilerinde karşılığını bulmuştur. Saussure’ün eşsüremlili yaklaşımı, alanının çalışma sınırlarını belirlemesi, araştırma konusuyla tarihsel gelişim arasına mesafe koyması Rus Biçimcileriyle edebiyatta da uygulanır olmuştur. Rus Biçimciliği iki ayrı grup olan OPOYAZ (Petrograd Şiir Dilini İnceleme Derneği) ve Moskova Dilbilim Çevresi’nin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bu gruplardan, ilk dilbilim çevresi olarak anılan Moskova Dilbilim Çevresi’ni 1915’te Roman Jakobson bazı öğrenci arkadaşlarıyla kurmuştur. Aynı yıllarda OPOYAZ’la bağlantı kurarak ortak çalışmalar yapılmasını sağlayan da Jakobson’dur. Edebî alışkanlıkları yıkmak isteyen ve Rus Fütürist şiirine yakın duran OPOYAZ ise Viktor Şiklovski’nin öncülüğünde bir araya gelmiştir.

1914’te Şiklovski’nin Rus Fütürist şiiri ile ilgili yazdığı “Sözün Dirilişi” makalesiyle başladığı kabul edilen Rus Biçimciliğinin ortaya çıkmasında birkaç etkenden bahsedilebilir. Bunlardan ilki yirminci yüzyıl başında gelişen Rus sembolist şiiridir. Dini, mistik bir yönü olan bu şiir, dil ve biçim üzerinde durmuştur. “Şiirde anlama varılmasında engeller çıkaracak biçimde kullanılan dilin dikkati kendi üzerine çekmesi sonucu dilin başlı başına bir sorun olarak gündeme gelmesinde sembolistlerin büyük bir etkisi olduğunu kabul etmek gerekir” (Aksoy, 1996: 17). Zhirmunski’nin “[e]debi biçimleri yöntemli olarak inceleme gücünü biz sembolistlerden aldık” sözü sembolistlerin Biçimcileri ne kadar temelden etkilediğini gösterir (Aksoy, 1996: 17). Rus Biçimcilerini etkileyen bir başka etken Rus eleştirisinde edebiyata farklı yaklaşımların başlaması olmuştur. Alexander Veselovski ve Alexander Potebnya’nın şairden çok şiire yönelmesi, edebiyat çalışmalarının dil çalışmalarıyla yakınlaşması gerektiği yönündeki fikirleri Biçimcilerin metne yönelmesinin, edebiyat incelemesini dil ve biçim üzerinden yapmalarının önünü açmıştır (Bkz. Aksoy, 1996: 18-19). Rus Biçimcilerinin görüşleri üzerinde etkili olan üçüncü unsur ise Saussure’ün görüşleridir. Jakobson, Saussure etkisini şöyle açıklamıştır: “1917 yılında gerçek bir Saussure dalgası geldi.

Savaştan önce, Karsevski İsviçre'ye göç etmişti. Saussure'ün görüşlerini bize o getirdi. Cenevre'de Saussure'ün öğrencisi olmuş, Devrim'le birlikte Moskova'ya geldiği vakit, Saussure'ün öğretilerini tanıtan bir konferans verdi. Bu da belirleyici oldu” (Aksoy, 1996: 21).

Çalışmalarını belirli temel konulardan hareketle yürüten Biçimciler, “Edebiyatın nesnesi nedir?”, “Edebî dilin bilimsel dilden farklı olduğu noktalar nelerdir?” gibi edebiyatın ve edebiyat incelemesinin sınırlarını çizmeye, çalışma alanını netleştirmeye yönelik sorular sormuşlardır. “*Saussure'cü dilbilimcilerde de olduğu gibi, Rus Biçimcilerinin ilk hareketleri (...) yazınsal dizgeyi asli olmayan öteki dış dizgelerden kurtarmaya yönelikti” (Jameson, 2002: 49-50).* Edebiyatın sınırlarını çizerken edebiyatın ve edebiyat incelemesinin neyle ilgilendiği kadar neyle ilgilenmediği üzerinde de durmuşlardır. “*Onlar için, yazını inceleyecek olan bilim ya da yöntem özerk olmalıydı” (Rifat, 1998: 174).* Edebiyatı inceleyen alanın ya da yöntemin özerk olması gerektiğini düşündükleri için edebiyatın tarih, psikoloji, gibi alanlarla ilişkilendirilmesine ya da bu alanlara bilgi sağlamak amacıyla incelenmesine karşı çıkmışlardır. Edebiyatın inceleneyeceği yöntemin kendi içinde düzenlenmiş kuralları olan, bağımsız bir yöntem olması gerektiğini düşünüp bu doğrultuda çalışmışlardır.

Gündelik dille aynı malzemeyi, dili, kullanan edebiyatın bu malzemeyi kullanma sebebi farklıdır. Gündelik dil bir anlamı, iletiyi aktarmaya yönelik bir işlev üstlenirken edebî dil, seçimi ve düzenlenişiyile anlam taşıyıcısı olmaktan uzaktır; dikkati kendi üzerine çeker. Gündelik kullanımda dil, anlamı ulaştırmanın bir aracı işlevi yüklendiğinden kullananların gözünde alışılmış ve sıradanlaşmıştır. Biçimciler sanatın, edebiyatın işlevinin bu durumu tersine çevirmek olduğunu belirtmişlerdir. Biçimcilere göre “*(...) sanat insanın yaşama duyumunu yeniden kazanması için vardır; insanın nesnelere hissetmesi, taşın taş olduğunu hissetmesi için vardır” (Bayrak, 2016: 303).* Bu yenilenme, alışılmış olanı farklı kullanımlarla tekrar düzenleme için farklı yöntemler vardır. Biçimcilerden Tınyanov sıradanlaşmış ve herkes tarafından kabul görmüş yerleşik dilin edebî dille kırılması için birkaç yol önermiştir. Bu yöntemler Ece Ayhan'ın şiirleriyle örneklendirilebilir. İlk yöntem, Ece Ayhan şiirlerinde “*cehennem*”, “*dimdoğru*”, “*melankolya*” gibi örnekleri olan “ses dokusunu bozma”dır (2018, 124, 94: 203). İkinci yöntem ise sözdizimini bozmadır. “*Giriyor bir kumru içeri camdan çatlak*” dizesi örnek verilebilir (2018: 207). Son yöntem ise yerleşik dildeki kelimelerle sözlerin bildirici anlamlarıyla birlikte yan anlamlarının da etkili hale getirilmesiyle yapılır. “*Giriyor bir kumru içeri camdan çatlak*” dizesinde çatlak sözünün hem camın çatlak olmasını hem de kumrunun çatlak (deli) olmasını çağrıştırmaya gibi (2018: 207). Bu yöntemler yerleşik dilin alışılmışlığını kırarak yeni bir bütünlük ortaya koyar. Bu yeni bütünlüğü anlamaya çalışırken geçen zaman ise biçimcilik terminolojisinde “uzatma”dır. Dikkati üzerine çeken ve yoğunlaşmayı sağlayan metin bu uzatma sayesinde dış dünyadan bağımlı koparıp bir kendiliğe dönüşür (Bkz. Aksoy, 1996: 25). Metne kendi içinde bir dizge, bir yapı gibi yaklaşılmasını sağlar.

Biçimcilerde dizge kavramı metin incelenmesinde iki aşamada kullanılabilir. Edebî metin yazınsallığı nedeniyle kendi içinde bir dizgeyken aynı zamanda genel edebî tür içinde bir dizgenin unsuru durumundadır. Bu nedenle şiirleri tek tek incelenmenin yanı sıra - şiirlerin bulunduğu edebî gelenek içindeki önemini ortaya koymak adına - yazıldığı dönemde edebî anlamda öne çıkma

sebepleri de incelenmiştir. Metnin dönem içindeki genel edebiyat beğenisiyle paralel olan ve ona aykırı olan özelliklerini tanımlamak için Tinyanov, “öne çıkan” ve “göreneksel” terimlerini kullanmıştır (Aksoy, 1996: 26). Göreneksel öğeler, döneminde ilkin edebiyatta bir yenilik olarak görülüp kullanılan ancak zaman içinde kalıplaşmış, otomatikleşmiş öğelerdir. Öne çıkan öğeler ise göreneğin dönüştürülmesini, farklı kullanımlar aracılığıyla özgünlüğe ulaşmasını sağlar. Yahya Kemal’in kullandığı beyit, aruz ölçüsü göreneksel öğelere; şairin kullandığı arı Türkçe, zaman zaman epik söyleyiş öne çıkan öğelere örnek verilebilir.

Bu inceleme yöntemi, Biçimcilerin metin inceleme yöntemlerinden ilkinine örnek oluşturur. Dizisel (paradigmatik) eksenindeki bu incelemelerde yazarın bir konuyu edebî metne dönüştürürken seçtiği ifade araçları, alışılmış kullanımlardan sapma, üslup, deyiş biçimleri araştırılır. Diğer inceleme alanı olan dizimsel (sentagmatik) yaklaşım ise “... metnin kurgusuna, metnin akış planına yöneliktir. Akış planlarının ya da yapısalcıların deyişleriyle yapıların türlere özgü, hattâ türler üstü genelgeçer kurallara uyup uymadıklarını araştırır” (Akerson, 2010: 161). Bu yaklaşımın ilk örneği Vladimir Propp’un *Masalın Biçimbilimi* adlı eseridir.

Propp *Masalın Biçimbilimi* (1928) adlı eserinde birbirinden farklı gibi görünen, olağanüstü varlıkları barındıran 100 farklı halk masalını ele alır. Propp, bu masalların, çok zengin görünümlere sahip olmasına rağmen, masallardaki akış planının ortak olduğunu; anlatıların zengin görünümlerinin altında tek bir yapının yattığını keşfeder. “*Propp’un amacı, yüzeydeki çeşitlilik, çokrenklilik altında yatan yapısal düzeni ve bu düzenin işleyişini sağlayan temel işlevleri bulup ortaya çıkarmaktır*” (Rifat, 1998: 177). Masalları eşsüremliler bir yöntemle inceleyen Propp, edebî eseri bir dizge olarak inceler ve içindeki öğelerin metinde görünen şekilleriyle değil, dizge içindeki işlevleriyle ilgilenir. Masalları, bu şekilde, görünür öğelerini dizge içindeki yerleriyle inceleyen Propp, 31 işlev tespit eder. Kahramanın uzaklaşması, bir yasakla karşılaşmasıyla başlayan bu işlevler evlenmeyle biter (Bkz. Rifat, 1998: 178). Propp’un bu eseri 1958’de İngilizceye, 1970’te Fransızcaya çevrildikten sonra daha çok tanınmış; R. Barthes, T. Todorov, C. Lévi-Strauss, A. J. Greimas gibi önemli yapısalcı ve göstergebilimci önemli isimlerin çalışmalarına temel oluşturmuştur.

Saussure’dan aldıkları ilhamla edebiyatı bağımsız bir alan olarak kabul eden Biçimciler, dönemin hâkim bakış açısı edebiyat toplum ilişkisine eğilen, metinlerin ideolojik işlevini ön plana çıkaran Marksist sanat anlayışı olduğu için marjinal kalmışlardır. Hâkim sanat anlayışına, parti programına uymadıkları için baskı görmeye başlamışlardır. 1924’te Biçimciliği başlattığı kabul edilen Şiklovski’nin 1930’daki “İnkâr” yazısıyla Rus biçimciliği sona ermiştir (Bkz. Aksoy, 1996, 33-38). 1926’da Prag’a giderek Prag Dilbilim Çevresi’ne katılan Roman Jakobson, N.S. Troubetzkoy ve Jan Mukarovski Biçimcilerin görüşlerinin Avrupa’da da bilinmesini sağlamış, yapısalcılık ve göstergebilimin gelişmesinde köprü görevi görmüştür.

Prag Ekolü’nden Fransız Yapısalcılığına

Prag’daki dilbilim çalışmalarının en önemli isimlerinden olan Vilém Mathesius 1911’de “Dil Olgusunun Potansiyeli Üzerine” adlı çalışmasında dilin sabit ve durağan olmadığına değinmiş ve dilin tarih dışı bir bakışla, eşsüremliler olarak ele alınması gerektiğini savunmuştur. Mathesius, Saussure’le birçok paralellik taşıyan görüşlerini diğer Çek dilbilimcilerle tartışmış ve birlikte çalışma yürütmüştür

(Bkz. Sládek, 2014: 78). B. Trnka, J. Vachek, B. Havranek, J. Mukarovsky gibi isimlerin olduğu bu gruba 1926'da R. Jakobson, S. Karsevskiy, N. Troubetzkoy'un katılmasıyla Prag Dilbilim Çevresi kurulmuştur. Sadece dilbilimle ilgilenmedikleri; estetik ve edebiyat teorisi üzerine de çalıştıkları için Prag Ekolü olarak da anılmışlardır.

Dil olgusuna yaklaşımlarını 1929'da La Haye'de düzenlenen I. Slav Filologları Kongresinde sundukları "Savlar" (Theses) adlı çalışmada sunmuşlardır. R. Jakobson, N. Trubetskoy ve S. Karsevski birlikte sundukları "Savlar"da dilin ses düzenine ilişkin görüşlerini anlatmışlardır. Görüşlerinin merkezini sesbilimsel karşıtlıklar oluşturur. Çünkü bir inceleme yapabilmek için incelenen nesnelere arasında bir ayırım olması gerektiğini, bu ayırımın da karşıtlıklarla oluşabileceğini savunmuşlardır. Çağdaş dilbilimin doğrultusunu çizen Prag Ekolü üyeleri arasında, yapısalcılık bağlamında en önemli isim Roman Jakobson'dur. Yazınbilim, halkbilim, filoloji gibi birçok alanda çalışmış olan Jakobson, bu alanlara birçok önemli kavram ve fikir kazandırmıştır. 1941'de gittiği ABD'de C. Lévi-Strauss ile tanışması yapısalcılığın oluşmasında önemli bir dönemeç olmuştur.

Dilbilim çalışmalarına Prag Dilbilim Çevresi'nde başlayan ve 1940'a kadar da buradaki çalışmaları yöneten Jakobson, dilleri incelerken bildirişim kuramını göz önünde bulundurmıştır. Bu kuramın metodolojisi öğeleri eşsüremlili bir incelemeyle bağlı oldukları dizge içinde üstlendikleri işlev ve diğer öğelerle ilişkileri değerlendirildikten sonra artsüremlili incelemeyle geçmek şeklindedir. Bildirişim kuramına göre her çeşit dilsel bildirişim gönderici (konuşan), alıcı (dinleyen), bildiri (ileti), kod (kurallar bütünü), bağlam (iletimin sağlandığı dış gerçeklik), oluk (kanal) olmak üzere altı öğeden oluşur. "*Bildirişimin gerçekleşmesini sağlayan bu altı etkenden birinin öbürlerine oranla daha ağır basması (...) sonucu, altı değişik işlev ortaya çıkar*" (Rifat, 1998: 48). Jakobson'un K. Bühleri'nin konuşucu, dinleyici ve gönderge oluşun üçlü işlevinden yola çıkarak ortaya koyduğu altı işlev şunlardır: Gerçek olsun veya olmasın coşkusallığın ortaya çıktığı işlev coşku işlevidir. Bildirinin dinleyici üzerinde odaklandığı çağrı işlevi, bildirişim oluşunun işleyip işlemediğini denetlemeyi amaçlayan ilişki işlevi, üçüncü kişide yapılan betimlemeleri kapsayan gönderge işlevi, dil kullanımında biçimsel özelliklerin ağır bastığı işlev olan yazınsal işlev, dil ile ilgili bilgi verilen üstdil işlevi (Bkz. Vardar, 1999: 202). Jakobson'un edebiyata yaklaşımı da dille ilgili yaptığı bu sınıflandırmaya dayanır.

Edebiyat biliminin konusunun edebilik olduğunu düşünen Jakobson, "...her şeyden önce *"dilsel bir bildirişimi bir sanat yapısı yapan nedir?" sorusunun cevabını arar*" (Rifat, 1998: 41). Edebiliği oluşturan genelde dil, özelde dilin farklı işlevlerinin birbiriyle ilişkisi olduğu için Jakobson, edebiyat bilimini dilbilimin bir alt kolu olarak görmüştür. "*Nasıl resim çözümlemesi görüntüsel yapılarla uğraşırsa yazınbilim de dilsel yapı sorunlarıyla uğraşır. Dilbilim, dilsel yapıların genel bilimi olduğuna göre yazınbilim de dilbilimin bir parçası, sayılabilir*" (Vardar, 1999: 205). Hem dilbilim hem de edebiyat üstüne önemli çalışmalar ortaya koyan Jakobson, bu alanlarda sonraki çalışmalarda referans noktası oluşturmuştur.

Biçimcilik Prag Ekolü'yle yapısalcılığa evrilmiştir. Jakobson ve Tzvetan Todorov aracılığı ile de Batı dünyasında, özellikle Fransa'da bilinir olmuştur. Todorov'un 1965'te Rus Biçimcilerinin metinlerini Fransızcaya aktarması Batı

dünyasındaki düşünürlerin biçimcilikle ilgili ilk, ilerici fikirlerle karşılaşmasını sağlamıştır. Bu esere bir önsöz de yazmış olan Jakobson, Fransız araştırmacı Claude Lévi-Strauss ile tanışmıştır. Bu tanışma Strauss'un etkilenmesini, sonrasında Jakobson'un fikirlerini farklı alanlara uygulamasını sağlamıştır.

1950'lerden itibaren yapısalcılık, yapısalcı dilbiliminin yöntemlerinin edebiyat, antropoloji, psikanaliz gibi alanlara uygulanmasıyla gelişir. Yapısalcılığın Batı Avrupa'daki hikâyesinde anılması gereken ilk isim olan Claude Lévi-Strauss mitoloji, antropoloji, edebiyat gibi farklı alanlarda çalışır. Yapısalcı ilkelerden faydalanarak sözel olmayan gösterge dizgeleri olan ilkel toplumların yapıların ve akrabalık düzenin inceleyerek yapısalcı yöntemi dilbilim dışında bir alana uygulayan ilk kişi olmuştur. Saussure'ün dili açıklamada kullandığı yöntemi, Lévi-Strauss kültürel antropoloji alanında kullanmış, kültürel olguların nasıl oluştuğuyla ilgilenmek yerine onların bir yapı içindeki karşılıklı ilişkilerine odaklanmıştır.

Lévi-Strauss *Akrabalığın Temel Yapıları*'nda akrabalık ilişkilerinin tekil olgular olarak ele alındığında çok zengin görünmesine rağmen genel bağıntıları incelendiğinde bir ortaklık, bir yapı arz ettiğini ortaya koymuştur. Akrabalık ilişkilerinin temelini oluşturan evlilik kurumunu ve yakın akrabalarla evlenmenin yasaklanmasını incelemiştir. Yakın akrabalarla evlenmeme kuralı tüm toplumlarda ve dinî kurallarda görülmesiyle evrensel bir kuraldır. "*Yakın akrabalarla evlenmenin önlenmesi yalnızca bir yasaklama olarak kalmaz, "bir yandan yasaklarken bir yandan düzenler"* (Yücel, 2015: 79). Bu kural aynı zamanda diğer topluluklardan evlenmenin önünü açar. Bu da topluluklar arası bildirişimi sağlar. Bu bildirişim Jakobson'un bildirişiminden farklı olarak dilde değil insanlar arası davranışlarda oluşur. Lévi-Strauss, kuşaklar arası bildirişme aracı olarak gördüğü mitleri de incelemiştir.

Farklı kültürlerden birçok mit örneği inceleyen Lévi-Strauss; mitlerle ilgili teorik ve pratik çalışmalar yapmıştır. Bütün mitlerde yer alan benzerliklerinden yola çıkarak "*... bütün dünyadan farklı mitlerin neden benzer bir görüntü sergilediğini ele alan yapısal çözümlemesini sunar*" (Bressler, 2017: 165). Mitleri incelerken esas aldığı çıkış noktası, dilin asal yapıları olan sesbirimler arasında da bulunan karşıtlıklardır. Ses birim olan "b", "p" ağızdan hava akışını birden keserek çıkan dudak ünsüzleri olarak ortak bir özelliğe sahip olsalar da "b"nin titreşimli, "p"nin titreşimsiz olması bir karşıtlık türetir. Mitler de sesbirimlerin işlevini gören mitbirimler içerir. Mitbirimler mitteki temel yapılarıdır ve mitteki karşıtlığı ifade eder. Örneğin Shakespeare'nin *Kral Lear* oyununda, aynı adlı karakter, yaşlılığında büyük kızları Regan ve Goneril'in ona bakacaklarına duyduğu güveni ifade ederken, çocuklarının değer ve desteğini gözünde büyütmektedir. "*En genç ve en sevgili kızı Cordelia'yı sürgüne yollarken ise, çocuklarının değer ve desteğini hafife alır*" (Bressler, 2017: 166). Metinde sevgi-küçümseme ya da sevgiyi gözünde büyütme-hafife alma karşıtlıkları vardır. Bu anlamda mitbirim, metinde görünüşleri farklı olsa da metinlerdeki temel ortaklığa, derin yapıya işaret eder.

Yapısal çözümlemenin teorik yönüyle ilgilenen Lévi-Strauss bu yöntemi antropolojiye taşımıştır. Çözümlemesini belli kurallar dâhilinde, karşıtlıkları gözeterek yapmış, dilbilimdeki söz/dil ayırımına benzer şekilde olay/yapı ayırımını getirmiştir. Bu alana getirdiği ayırmlar ve kurallarla bilimsel yaklaşımın örneklerini

vermiştir. Genellikle çok karmaşık görünen olguların ortak yapısını bulmayı ve insan zihninin ortaklığını açıklamaya çalışmıştır.

Fransız yapısalcılığının edebiyat kuramı alanındaki en önemli ismi 20. yüzyılın önde gelen entelektüellerinden Roland Barthes'tir. Barthes, yapısalcılığın özneyi geri plana atışına yazarı öldürmekle katkıda bulunur. *The Death of Author* adlı eserinde yazarı merkeze alan, onun hayatının incelenmesinden yola çıkılarak yapılan geleneksel metin çözümlemesine karşı çıkar. Eleştirinin görevi metindeki bildiriye ulaşmak değil onun yapısını çözümlenektir.

Anlam, yazarın fikirlerinden ya da hayatından değil okuma edimi süresince gerçekleşen okur, metin ve metnin öne sürdüğü fikirler arasındaki bağdan çıkarılmalıdır. "*Geleneksel görüşlerin aksine metinler yazarın yaşam öyküsünü, kültürel bağlamı ya da niyetlerini bilmekle ortaya konabilecek tek ve sabit anlamlar kazanmazlar. Aksine metinler okunurken birden fazla ve bağlamdan çıkarılabilen anlamlar üretilir*" (Hitchcock, 2013: 106). Metnin anlamını ve dolayısıyla metin çözümlemesini yazar odaklı otoriter bakıştan kurtarmak okuru daha üst bir noktaya taşıdığı gibi daha farklı okumalara ve anlamlara kapı açar. Okurun metinle ilişkisini merkeze alan Barthes'e göre "...bütün metinler metinlerarasıdır. Yani, kültürel bir bağlamda var olan pek çok metin arasındaki geniş karşılıklı ilişkiler sistemine yerleştirmişlerdir" (Hitchcock, 2013: 107). Tüm dinî, siyasi, antik, modern vs. metinler birbirinden etkilenir, bundan dolayı metinler orijinali olmayan ve okurun zihninde gerçek bütünlüğüne ulaşan ürünlerdir. Bu nedenle edebiyat incelemelerinde tek bireyin ürünü olan ve kapalı bir bütünlüğü ifade eden yazar-eser adlandırması yerine sabit olmayan, yorumlamaya açık okur-metin adlandırmasını tercih eder. Kuramsal fikirlerini "*S/Z*" adlı eserinde uygulamaya geçirmiştir. Bu çalışmasında Balzac'ın *Sarrasine* adlı kısa öyküsünü, Saussure'un fikirlerinden de faydalanarak ikili karşıtlıklar üzerinden incelemiştir. Öyküyü 561 birime bölerek incelemesini bu birimler arasındaki ilişkiler üzerinden yapmıştır. Birimler sözcük, cümle veya paragraf olabilir. Kitabın ismi olan *Sarrasine* ilk birimdir. Bu kelime "*...ilk s, snake kelimesindeki gibi, ikinci s ise zoo kelimesindeki gibi telaffuz edilir*" (Bressler, 2017: 167). İkisi de diş ünsüzü olan bu sesler sürekli, süreksiz olmalarına göre bir zıtlık oluşturur. Metin bu temel karşıtlıklar arasındaki ilişkilerden hareketle anlamlandırılabilir. Barthes'in bu çalışması teorisinde dile getirdiği fikirlerle paraleldir. Dilin yapısı, metnin kodları, diğer metinlerle ilişkisini önceleyen bu çalışma; yazarı, tarihsel dönemi geri plana iter. Barthes, çalışmalarıyla kendi kuramını farklı antik ve modern metinlere uygulamış ve edebî eserlere bakışı değiştirmiştir. Yazarın ve belli donanımlara sahip eleştirmenin hâkimiyetindeki metni anlamlandırma süreci Barthes'in çalışmalarıyla yıkılmış; yerine edebiyatın mistik havasının kaybolduğu okur-metin ilişkisinin ve çoğul okumanın ön plana çıktığı bir sürece dönüşmüştür.

Yapısöküm ve Yapısalcılık Eleştirileri

60'ların ikinci yarısından itibaren yapısalcılıkla ilgili eleştiriler ve onu yeniden ele alma girişimleri artmıştır. En önemli eleştiri yapısalıcılığın temel varsayımlarını kabul etmesine rağmen onlara yeni bir yorum getiren Fransız düşünür Jacques Derrida yapmıştır. Derrida, yapısalcılığın anlamın metinde hazır bulunmadığı, metindeki unsurlar arasındaki ilişkiler sonucu ortaya çıktığı görüşünü benimsemiştir. Ancak yapısalcılığın bir yapıyı ve onun içindeki ilişkileri

gözlemlerken metinle arasına mesafe koyması Derrida'ya göre yanlış bir tutumdur. Çünkü gözlemek, etkileşim içinde olmaktır. “Yanlış olan, akıldan geçen her şeyin evrensel, zaman dışı ve durağan olduğunu varsaymaktı” (Appignanesi ve Garratt, 1998: 52).

Derrida, Platon'dan günümüze kadar gelen tüm Batı metafizik tarihinin yanlış bir temel üzerine kurulduğunu iddia eder. Bu yanlış; temelde yönlendirici ve belirleyici bir merkez düşüncesine dayanarak kavram ve felsefesini bu merkez etrafında inşa etmesidir. Derrida'nın çözümlemesine göre Batı uygarlığına özgü bu hatalı düşünme mantığı, düşüncenin merkezine kendine yeten, saf bir mevcudiyet olarak görülen aşkın gösterilenin yerleştirilmesiyle başlar. Yapının diğer elemanları bu merkeze göre değerlendirilir, tanımlanır. Dolayısıyla tüm yapı bu merkeze göre inşa edilir. Merkezdeki aşkın gösterilenin anlamıysa kendinden gelir. Aşkın gösterilen anlamın merkezi olduğu için yapısal bir çözümlemeye maruz kalması mümkün değildir; çünkü böyle bir çözümlemeye maruz kaldığı takdirde merkeziliğini yitirir.

Derrida aşkın gösterileni karşılayan Tanrı, insanlık, benlik gibi birçok terim kullanmıştır. Bu kavramların her biri Batı'nın bir merkez arzulama eğiliminin, Derrida'nın deyimiyle sözmerkezcilik eğiliminin sonucudur. Kökeni Aristo'nun çelişmezlik ilkesinden gelen sözmerkezcilik özellikle Batılı okur için kaçınılmazdır. İki karşıt önermeden birinin doğruluğunun diğerinin yanlışlığını gerektirdiği bir akıl yürütmeye ilerlediği için Batı metafiziği hiyerarşik ikiliklerden oluşur. Her merkez, bir karşıt merkezle anlamlandırılır. Tanrı insanlıkla, doğru yanlışla bilinir ve bunlardan biri diğerine göre ayrıcalıklı, üstün konumdadır. Derrida, Batı düşünce tarihinde konuşmanın her zaman yazıya göre ayrıcalıklı konumda olduğunu iddia eder. Konuşmayı ayrıcalıklı konuma yerleştirmek de sesmerkezciliktir. Bu bakışta söz mevcudiyeti ifade eder, denilmek istenen doğru dan aktarır. Yazma ise konuşmanın silik bir sureti, zaten söylenmiş olan fikri yakalama çabasıdır ve yokluğu ifade eder. Derrida'nın amacı belli bir merkeze dayanan ve ikili karşıtlıklar şeklinde gelişen bu mevcudiyet metafiziğini parçalamak, sökmek ve bir dizi yeni yorumla onun kırılma temellerini sarsmaktır.

Derrida, ortaya koyduğu ikili hiyerarşiyi yıkmaya çalışmaz, hiyerarşinin dayandığı kırılma temele işaret etmeye çalışır. Metin okuma aşamasında da bu ikili hiyerarşiyi sonsuz okuma ve yorumlamalarla sarsmaya çalışır. Metin okuma aşamasını açıklamak için kullandığı *différance* 1. “ertelemek, geciktirmek”; 2. “farklılaşmak, farklı olmak” anlamlarına gelen *differe* fiilinden türemiştir. Sözcük konuşmada değil, sadece yazıda kullanılması ve iki anlama sahip olmasıyla Derrida'nın kuramıyla paralel bir terimdir. *Différance* Derrida'nın okumasında “Peki ya?” sorusunun karşılığı olarak kabul edilebilir (Bkz. Bressler, 2017: 188). “Peki ya varlığımızın varacağı nihai bir hakikat yoksa?, Peki ya bu karakter iyiyi temsil etmiyorsa?” gibi sorularla metne dair önkabuller tersyüz edilir. Bu durum metin incelemesinde birkaç duruma sebep olur. Aşkın gösterilenin yok sayılması ve mevcudiyet ikilisinin tersyüz edilmesi metnin mevcudiyetini de ortadan kaldırır. Tek başına bir varlığı olmayan metin, kendi sınırları içinde anlamlandırılmaz. Her metin başka bir metinle karşılaştırıldığında anlam kazanabilir. Bu da metinlerarasılığı gerekli kılar. Metnin kesin bir anlamının olmaması metinle ilgili yorumların da kesin olamayacağı gerçeğini beraberinde getirir (Bkz. Yanık, 2016: 91-95).

Yapısökümcü çözümlemede metin tekrar tekrar okunur. Her okuma yeni bir okumadır ve her okumada yapılan yeni yorum diğerleri kadar geçerlidir. Yorum sürecinde, yerleşik düşüncede yer alan aşkın gösterilen ve bundan doğan ikili hiyerarşi metinden çıkarılmaya çalışılır. Metnin varsaydığı anlam ve yorumların netliği ikili karşıtlıkların açığa çıkarılması sayesinde bozulur. İlk aşama olan “bozma” bu şekilde tamamlanır. İkinci aşama olan “yeniden inşa etme”de anlam tersine çevrilerek yeniden inşa edilir. Bu yeniden inşa etme, kendini yeni bir hakikat olarak sunmaz. Her yeni “inşa etme”, yerini bir sonraki “bozma” aşamasına bırakır.

Kırmızı Başlıklı Kız masalı yapısöküme uğratıldığında ilk olarak metin yorumlanarak ikili hiyerarşiye ulaşılmalıdır. Masadaki üç kadın karakter ve hikâyenin sonundaki erkek karakterlerin işlevi incelendiğinde kadınların savunmasız, güçsüz; erkeğinse güçlü, kurtarıcı rolünde olduğu görülür. Bu nedenle erkeğin ayrıcalıklı, üstün konumda olduğu, kadınınsa ayrıcalıksız olduğu görülmektedir. Metin, erkeği aşkın gösterilen konumuna çıkarıp kadınların korunmaya, kurtarılmaya muhtaç nesnelere olduğu bir yapı olarak örülmüştür. Kadın karakterler hep evle birlikte tasvir edilmiştir. Anne de büyük anne de güvenli evlerinde yaşarlar. *Kırmızı Başlıklı Kız* bu iki güvenli alan arasında yolculuk ederken ilk defa kötü karakter olan kurtla karşılaşır. Evin aşkın gösterilen olduğu metinde dışarıyı ayrıcalıksız unsurdur. Tehlike de kurtarıcı da dışarıdan gelir. Metin kadının evle ilişkilendirildiği bir yapı olarak örülmüştür.

Derrida'nın Batı düşüncesinin çelişkilerinin ya da açmazlarının üzerinde durmasındaki amaç, entelektüel gelenekte üstü örtülü olan belirsizlikleri, dengesizlikleri, istikrarsızlıkları ve açmazları ortaya koyarak, özneyi bilginin eşğine, “*bir zamanlar garantili görünenin artık tehlikeleriyle ortaya çıktığı...*” bir noktaya taşımaktır (Bkz. Hitchcock, 2013: 184). Yapısalcılıkla ilgili eleştiriler de genellikle bu garantilik özelliği çevresinde toplanır. Yapısalcılar, incelemelerinde metnin kodlarını çözebilecek donanımda ideal bir okur varsaymışlardır. Kültürel özelliklerden, dinî önkabullerden arınmış bir okur profili yok denecek kadar az olmasına rağmen yapısalcılar bu ideal okuru varsayarak çözümlemelerini yapmışlardır (Bkz. Eagleton, 1990: 142). İkinci bir eleştiri de yapısalcıların incelemelerinin edebiyatı tüketmeye doğru yönelmesidir. Barthes'in incelediği *Sarrasine* 30 sayfaiken incelemesi olan *S/Z* 269 sayfadır. Metnin tüm detaylarının incelenmesi ve ondan yeni bir bütünlük oluşturulması incelenen metnin önemsizleşmesine neden olmaktadır. Tarih dışı bir yaklaşım izleyen; okuru ve teki metni eleştiride önemsizleştiren yapısalcılık 1960'ların sonundan itibaren önemini yitirmiştir. Yerini kültürleri ve kimlikleri ön plana alan Queer teori, Postkolonyalizm gibi eleştirel yaklaşımlara bırakmıştır.

SONUÇ

Yapısalcılık, edebiyat eserinin dört bileşeni olan okur, yazar, toplum ve metin unsurlarından metne odaklanır. Edebiyat tarihinde Yeni Eleştiri gibi metin merkezli yaklaşımlar olsa da yapısalcılık, derin yapılara yönelmesi, türün genelini kapsayan sonuçlara ulaşmaya çalışmasıyla metin merkezli diğer inceleme yöntemlerinden ayrılır.

Yapısalcılık, Ferdinand de Saussure'ün dilbilimdeki görüşlerinden, onun kullandığı terminolojiden hareketle ortaya çıkmıştır. Kendinden önceki dil çalışmalarını eleştiren Saussure farklı bir yöntem ve terminoloji önermiş; dilbilimin konusunu sınırlandırmış ve alanla ilgili düşünme biçimini yenileyecek yeni kavramları ortaya atmıştır. Saussure'ün görüşleri Rus Biçimcileri aracılığıyla edebiyatta karşılık bulur. Biçimciler, metne bir dizge gibi yaklaşır çalışmalarını metinle sınırlandırmaya çalışmışlardır. Edebiyat ve eleştiriyi özerk bir alan olarak ele almışlardır. Roman Jakobson aracılığıyla Prag Dilbilim Çevresi'ne taşınan ilerici görüşleri bu çevrede dil, edebiyat ve estetiğin birlikte incelenmesiyle temellendirilmiştir. Yine Jakobson aracılığıyla Fransa'ya taşınan yapısalcılık Claude Levi-Strauss ve Roland Barthes gibi araştırmacılar aracılığıyla edebiyata uygulanır. Uygulayanların farklı yaklaşımları olmasına rağmen yapısalcı incelemenin metni kendi sınırları içinde inceleme, ona bir dizge olarak yaklaşma ve içerdiği unsurları dizgedeki işlevleriyle açıklama gibi ortak özellikleri vardır. Metnin biçiminden hareket eden yapısalcılar metnin barındırdığı anlamı nasıl oluşturduğunu incelemeye ve derin yapısına ulaşmaya çalışmışlardır. Yapısalcılık, tutarlı bir araştırma yöntemi oluşturmaya çalışan isimler aracılığıyla sosyal bilimlerin birçoğunun paradigmasını belirleyen bir değerler bütününe dönüşmüştür. Claude Lévi-Strauss antropolojiye, Michel Foucault felsefe ve tarihe, Jacques Lacan psikiyatriye, Louis Althusser siyasete uygulayarak yapısalcılığın alanını genişletmişlerdir.

1960'ların ikinci yarısından itibaren eleştirilmeye başlanan yapısalcılığa en etkili eleştiriyi Jacques Derrida getirir. Derrida, Batılı düşüncenin kökeninde olduğunu iddia ettiği ikili hiyerarşiyi yıkmaya çalışır. Edebî metinler ile popüler edebiyat ürünleri arasındaki ayrımı reddeder. Yapısöküm dediği yöntemle metni en ince detayına kadar inceler, tekrar tekrar okur ve yaptığı yorumlarla metni tersyüz etmeyi amaçlar. Bu okuma biçimiyle anlamın sabitliğini savunan ve metinle kendisi arasına mesafe koyan yapısalcıların yöntemine zıt bir yol izlemiştir. 70'lerden itibaren popülerliğini kaybeden yapısalcılık yerini özneyi, farklı kimlikleri ve çevresel unsurları ön plana alan yaklaşımlara bırakmıştır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Nazan (1996) *Batı ve Başkaları*, İstanbul: Düzlem Yayınları.
- Appignanesi, Richard; Garratt, Chris (1998) *Herkes İçin Postmodernizm*, çev. Doğan Şahiner. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Bayrak, Özcan (2016) "Yapısalcılık hakkında bilgi veriniz", *Sorularla Yeni Türk Edebiyatı*. ed. Özcan Bayrak. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Bressler, Charles E. (2017) *Yazınsal Eleştiri Kuramsal ve Pratik Bir Giriş*, çev. Devrim Evcı. Ankara: Birleşik Yayınları
- Dekens, Olivier (2017) *Yapısalcılık*, çev. Atakan Altınörs. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Demir, Ömer; Acar, Mustafa (2005) *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ankara: Adres Yayınları.
- Erkman-Akerson, Fatma (2010) *Edebiyat ve Kuramlar*, İstanbul: İthaki Yayınları.

- Hitchcock, A. Louise (2013) *Kuramlar ve Kuramcılar- Çağdaş Düşünce Antik Edebiyat*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Jameson, Fredric; Lyotard, Jean Francois; Habermas, Jürgen (1994) *Postmodernizm*, İstanbul: K1y1 Yayınları.
- Jameson, Fredric (2002) *Dil Hapishanesi Yapısalcılığın ve Rus Biçimciliğinin Eleştirel Öyküsü*, çev. Mehmet H. Doğan. İstanbul: YKY.
- Koyuncu, Ahmet (2011) “Levi-Strauss Yapısalcılığı”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. C. 26, s. 253-264.
- Moran, Berna (2016) *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Onart, Adnan (1973) “Ferdinand de Saussure”, *Türk Dili*. S. 262, s. 238-242.
- Rifat, Mehmet (1998) *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları/ 1. Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler*, İstanbul: YKY.
- Sládek, Ondřej (2014) *Prag Ekolünün Yapısalcı Poetikası ve Geçirdiği Dönüşüm*, çev. Bahar Dervişcemaloğlu. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Vardar, Berke (1999) *XX. Yüzyıl Dilbilimi*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yanık, Hayrullah. (2016). “Yapısöküm üzerine birkaç not”, *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C.1, s.91-97.
- Yücel, Tahsin (2015) *Yapısalcılık*. İstanbul: Can Yayınları.